

Programplan
2008–2012

Program
Kjønnsforskning

Programplan 2008-2012

Kjønnsforskning

6

© Norges forskningsråd 2009

Norges forskningsråd
Postboks 2700 St. Hanshaugen
0131 OSLO
Telefon: 22 03 70 00
Telefaks: 22 03 70 01
bibliotek@forskningsradet.no
www.forskningsradet.no/

Publikasjonen kan bestilles via internett:
www.forskningsradet.no/publikasjoner

eller grønt nummer telefaks: 800 83 001

Grafisk design omslag: Design et cetera AS
Foto/ill. omslagsside: Shutterstock
Trykk: Allkopi og Forskningsrådets hustrykkeri
Opplag: 250

Oslo, April 2009
ISBN 978-82-12-02658-2 (trykksak)
ISBN 978-82-12-02659-9 (pdf)

Innhold

1 BAKGRUNN OG MÅLSETTINGER	4
2 PERSPEKTIVER OG PRIORITERINGER	5
2.1 Refleksjon	5
2.1.1 Kjønnsteori	6
2.1.2 Likestillingsteori	7
2.2 Retning.....	8
2.2.1 Arbeid og økonomi	8
2.2.2 Offentlighet, kultur og estetikk	10
2.2.3 Rettigheter og politikk	10
2.2.4 Samliv og relasjoner.....	11
3 VIRKEMIDLER, RESULTATMÅL OG ORGANISERING	12
3.1 Støtteformer og utlysninger	12
3.2 Informasjon og formidling	12
3.3 Internasjonalt samarbeid	13
3.4 Resultatmål.....	13
3.5 Tidsplan og finansiering	14
3.6 Programstyre og administrasjon	14

1 Bakgrunn og målsettinger

Kjønnsforskningen i Norge har, som i mange andre land, vært fremmet gjennom en dobbel strategi. Det arbeides for å integrere kjønnsperspektiver i ulike disipliner og fagfelt, samtidig som det foregår et arbeid for å utvikle kjønnsforskningen som eget kunnskapsfelt.

Forskningsrådet har fulgt opp denne strategien gjennom å opprette egne kjønnsforskningsprogram. Det satses nå også sterkere på å fremme kjønnsperspektiver i Forskningsrådets øvrige programmer og satsinger gjennom iverksettingen av en egen policy for likestilling og kjønnsperspektiver i forskning.

Divisjonsstyret for vitenskap vedtok i desember 2006 å videreføre satsingen på et eget kjønnsforskningsprogram, og det ble satt i gang et arbeid med sikte på oppstart av et nytt program for perioden 2008 – 2012. En programplankomiteé fikk mandat til å utarbeide forslag til en programplan, og utførte dette arbeid våren 2007. Plankomiteen har hatt følgende sammensetning:

- Professor Unni Langås, Institutt for nordisk og mediefag, Universitetet i Agder, *leder*
- Postdoktorstipendiat Berit Gullikstad, Institutt for tverrfaglige kulturstudier, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
- Førsteamanuensis Cathrine Holst, Senter for vitenskapsteori, Universitetet i Bergen
- Forskningsleder Øystein Gullvåg Holter, Nordisk institutt for kvinne- og kjønnsforskning
- Seniorrådgiver Marit Lorentzen, Barne- og likestillingsdepartementet
- Postdoktorstipendiat Wencke Mühleisen, Senter for kvinne- og kjønnsforskning, Universitetet i Oslo
- Lektor Jens Rydström, Historiska institutionen, Stockholms universitet

Som en del av forberedelsene til et nytt program, ble fagmiljøer og brukere invitert til å komme med innspill til faglige og strukturelle utfordringer på feltet. Sammen med plan-dokumenter og erfaringer fra de to foregående programmene, har disse innspillene vært et viktig grunnlag for plankomiteen i arbeidet med å definere innholdet i et nytt program.

I likhet med de to foregående programmene, *Kjønn i endring* (1996-2001) og *Kjønnsforskning: kunnskap, grenser, endring* (2001-2007), er *Program for kjønnsforskning et tverrfaglig grunnforskningsprogram innenfor humaniora og samfunnsvitenskap*.

Programmets overordnede målsettinger er å styrke kjønnsforskningen som eget kunnskapsfelt og å fremme økt kunnskap om kjønn og likestilling. Målsettingene skal realiseres gjennom å:

- styrke teoretisk refleksjon
- styrke kjønnsforskningens samfunnsmessige relevans
- styrke kjønnsrelevant forskning om arbeid og økonomi, offentlighet, kultur og estetikk, rettigheter og politikk, samliv og relasjoner
- styrke fler- og tverrfaglig kjønnsforskning
- bidra til langsiktig kompetanseoppbygging på feltet
- bidra til formidling av kjønnsforskning
- bidra til internasjonalisering av norsk kjønnsforskning

2 Perspektiver og prioriteringer

Med bakgrunn i programmets status som grunnforskningsprogram, og med en erkjennelse av teoridannelsens betydning for feltets egen utvikling og for dets evne til å bli implementert i andre fag, er teoretisk *refleksjon* et prioritert tema. Historisk sett har kjønnsforskningen hatt en solid tradisjon for teoretisk og metodisk arbeid, så vel som for vitenskapskritikk og tverrfaglighet. Dette arbeidet skal videreføres. I mindre grad har likestilling blitt oppfattet som et teoretisk felt, og programmet søker å styrke dette. Det legges derfor opp til at kjønns teori og likestillingsteori skal være de to hovedsatsingsområdene med hensyn til teoretisk utvikling. Alle prosjekter må ha ambisjoner om bidrag til ett av disse to områdene.

Det er også behov for å videreutvikle arbeidet med metode, særlig i forhold til de sammensatte, tverrfaglige problemstillingene som kjønnsforskningsfeltet står overfor. Man kommer for eksempel ikke utenom å studere kjønn i forhold til klasse, etnisitet, seksualitet, religion og alder. Behovet for en metodisk tilnærming som er i stand til å behandle komplekse relasjoner av denne typen, blir stadig mer påtrengende.

Det er et mål for programmet at kjønnsforskningen styrker sin samfunnsmessige *relevans*. Kjønnsforskningen springer ut av et historisk behov for endring av maktstrukturer, og den har tradisjonelt hatt en viktig kritisk dimensjon. Samtidig har den hatt politisk effekt fordi den har produsert aktuell innsikt i forståelsesmåter og verdisystemer, og fordi den har levert anvendbare forskningsresultater. Det er nødvendig å ha med kjønnsforskningens historiske dimensjon for å forstå samfunnet i dag.

Kjønnsforskning er et omfattende forskningsfelt med mange ulike oppgaver og en nær ubegrenset empiri. Tradisjonelt har bestemte temaer stått særlig sentralt i kjønnsforskningen, og det er viktig å beholde fokus på problemstillinger som anses unike for dette forskningsfeltet. Samtidig er kulturen og samfunnet i endring, og nye spørsmål og problemer melder seg. Programmet definerer derfor fire tematiske *retninger* som det er særlig behov for å fokusere på: arbeid og økonomi, offentlighet, kultur og estetikk, rettigheter og politikk, og samliv og relasjoner. Den empiriske forskningen i programmet må knytte an til ett av disse fire områdene.

2.1 Refleksjon

Teoriutvikling har stått sentralt i og må fortsatt være et hovedanliggende for kjønnsforskningen. Som et tverrfaglig forskningsfelt utmerker kjønnsforskningen seg ved å hente teoretiske impulser fra ulike disipliner. Kjønnsforskningen har imidlertid også – og skal ha – et fortsatt ansvar for å bidra til forskningsfronten i de enkelte fagdisipliner. Når kjønnsforskning som eget kunnskapsfelt skal videreutvikles, er det likevel viktig å fokusere på teorier om kjønn og likestilling som et eget område.

Innenfor både kjønns teori og likestillingsteori, inngår selvrefleksjon over historie, verdier og tilknytning til den politiske feminismen. Vitenskapskritikk i form av kjønnskritisk analyse av eget og andre fag, samt deres forskningsbidrag og formidling, utgjør et sentralt aspekt av denne refleksjonen.

2.1.1 Kjønnsteori

Hva er kjønn? Ser man historisk på kjønnsforståelsen, både i fagtradisjonene og i folkemeningen, så har den trolig endret seg mye i retning av å bli stadig mer nyansert og kompleks. Dette skyldes åpenbart det senmoderne samfunnets raske endringsprosesser, enorme symbolproduksjon og de mange ulike kjønnsuttrykk som kommer til syne i offentligheten. Samtidig støter svært ulike forståelser sammen i den internasjonale kulturen vi har i dag, og kjønn er en kategori som i økende grad påkaller heftige diskusjoner og forhandlinger. En videre utvikling av den kjønnsteoretiske refleksjonen i lys av vår tids globalisering, etniske, religiøse og seksuelle mangfold og sammensatte kultur er en prioritert oppgave for programmet.

Faghistorisk har det skjedd en utvikling fra å studere kjønn som kvinne og mann til å studere kjønn som kvinnelighet og mannlighet. Mens samfunnsvitenskapene typisk har vært mest opptatt av kvinner og menn som kjønnede personer i ulike sosiale sammenhenger, har humanvitenskapene i større grad studert kjønn som en betydningskategori. Vi ser en tydelig bevegelse der også menn blir kjønn, slik at kjønnsforskningsfeltet i økende grad omfatter studier av begge kjønn. Disse tilnærmingene må videreføres. Innenfor naturvitenskap bedrives det også kjønnsforskning som er relevant for utviklingen av kjønnsforskning som et eget kunnskapsfelt. Bedre kommunikasjon og mer diskusjon av kjønnsforståelser på tvers av fag vil kunne berike forskningsresultatene.

Kjønn er historisk og aktuelt et premiss og et argument for normering. Kjønn begrunner formelle og uformelle normer i den grad at selve begrepet kjønn som sådan alltid allerede er normativt definert. Kjønnsnormer har makt til å opprette skillelinjer og hierarkier, til å inkludere, ekskludere, gjøre forskjell. Kjønnsnormer etableres med utgangspunkt i kroppen og fester seg over tid, blant annet på grunn av sin materielle tilknytning. De forbinder seg regelmessig med atferd og seksualitet og formidles gjennom verbalt og visuelt språk, og de har en tendens til å naturaliseres, det vil si gi inntrykk av å være naturlige. Det behøves fortsatt teoretisk refleksjon omkring kjønnsnormeringens innhold og konsekvenser, ikke minst av forhold som innebærer forulemping, diskriminering og skam.

Kjønnsnormer utformes gjennom praksiser, holdninger, forestillinger og fordømmer. De er viktige i forhold til valg som blir tatt, for eksempel med hensyn til utdanning, karriere, arbeidsdeling i hjemmet og omsorg for barn. I verste fall kan kjønnsbaserte holdninger resultere i voldsutøvelse og kriminalitet. Kjønnsrelatert vold er et omfattende problem som det ikke bare er behov for å studere empirisk, men å sette i sammenheng med kultur og normer. Ved å analysere kjønnsnormenes innhold og effekt, og ved å påpeke deres kulturelle og foranderlige trekk, kan kjønnsforskningen bidra til endringer.

Kjønn er et felt for betydning og meningsdannelse. Som symbol, tegn og betydning legger kjønn føringer på økonomiske, politiske, kunnskapsmessige, teknologiske og estetiske prosesser. Symbolske mønstre og kulturelle tegn tar utgangspunkt i kropp og kjønn, og våre kjønnserfaringer får mening og betydning gjennom symbolske strukturer basert på ulike kommunikasjonsformer. Det er mange grunner til dette. Kjønn og kropp berører endelighet og materialitet som alle kulturer søker religiøse og verdslige uttrykk for. Ved hjelp av tegn og symboler for kjønn og seksualitet forestiller samfunnet seg sin kontinuitet.

I den vestlige skriftkulturen og tenkningen er ånd, fornuft og kultur blitt kodet som maskulint, mens kropp, følelse og natur er blitt kodet som feminint. Den mannlige kroppen har vært bærende symbol for abstrakt tenkning, logikk og skrift, mens den kvinnelige kroppen har vært

symbol for kroppslighet, emosjoner og muntlig språk. Skjønnlitteratur, filosofi og vitenskap, så vel som tekster innenfor andre sjangrer, er steder hvor slike koder både blir etablert, befestet og problematisert, og i den teoretiske refleksjonen om kjønnsbetydningenes historiske utvikling, er tekststudier av ulike typer et viktig innslag.

Kjønn inngår som en viktig analytisk nøkkel til forståelse av performativ kultur, det vil si scenebaserte uttrykk som film, teater, musikk og dans. Teorier om performative kunstuttrykk har imidlertid også et stort nedslagsfelt i all kulturforskning i dag ettersom de åpner for både teoretisk og metodisk å analysere stabilitet og endring i både betydningsstrukturer og kjønns- og seksualitetsstrukturer. Av den grunn vil det være fruktbart å føre sammen diskusjonene om kjønn som performativitet og analyser av det performative aspektet ved kulturelle uttrykk.

Nye medieteknologier betinger samtidens forståelse av kjønn og skaper muligheter for overvinnelse av den biologiske kroppen. På internett, i cyberspace og i visuelle og akustiske medier blir kjønn konstituert som foranderlig tegn. På liknende måter forholder det seg med den kroppslige kjønnserfaringen, der biologisk kjønn ikke bare blir fantasert om som utbyttbar, men faktisk kan bli endret gjennom kjemiske eller operative inngrep. Denne utviklingen innebærer ikke bare at grensen mellom kjønnene, men også grensen mellom kropp og maskin, kropp og teknologi, er blitt flytende. Nye kroppsteknologier skaper nye problemstillinger, og det kreves en fornyet refleksjon over deres muligheter og konsekvenser.

2.1.2 Likestillingsteori

Programmets andre tyngdepunkt er teoretisk refleksjon om likestilling mellom kjønnene. Forskning om kjønnslikestilling utgjør til dels en selvstendig forskningstradisjon. Den har nær tilknytning til kjønnsforskningen generelt, men går også delvis utenfor kjønnsforskningsfeltet. Fokuset har særlig vært på forholdet mellom kjønn og makt.

Det er gode grunner for å omfatte temaet likestilling med mer teoretisk refleksjon. Det reiser seg mange spørsmål knyttet til likestilling mellom kjønnene, men selv om slike spørsmål har stått sentralt i internasjonal teori, blant annet innenfor politisk teori, moralfilosofi og økonomi, har de ikke vært særlig påaktet i Norge. Hva innebærer egentlig likestilling mellom kjønnene? Hvilke krav kan stilles til et likestilt samfunn? Hva slags barrierer og motkrefter gjør det vanskelig å realisere et mål om full likestilling? Og er likestilling målet? I den siste tidens feministiske diskusjoner har også begreper som rettferdighet, ansvar, mangfold og forskjellighet dukket opp som sentrale kjønnspolitiske mål.

I samfunnet finnes flere oppfatninger av likestilling. Hvordan virker de, og hva slags erfaringer er de grunnet på? Bør kravene til likestilling formuleres ulikt på forskjellige samfunnsområder, for eksempel innen arbeidslivet, i familien og på det politiske feltet? Hva skjer med den norske likestillingsideologien innenfor det flerkulturelle samfunnet og i møte med helt ulike forståelser av kjønn? Hvilke normer har vært rådende innenfor den norske feminismen, og hvilke forståelser av likestilling ligger til grunn vår form for statsfeminisme?

Med likestillingsteori siktes det kort sagt til ulike typer av kritisk refleksjon over ideologier og praksiser som bidrar til kjønnsrelatert diskriminering, undertrykking og urettferdighet. Hit kan man på den ene siden regne teorier som er utviklet under betegnelser som patriarkatteori, kjønnsmaktteori og teorier om mannsdominans, der målet har vært å forklare og fortolke kjønnsrettferdighet og manglende likestilling eller ulikestilling. På den andre siden sikter begrepet likestillingsteori til normativ samfunnsteori eller rettferdighetsteori. Her står særlig bidragsyttere innenfor feministisk etikk og politisk teori sentralt. Innenfor denne typen teori

bedrives såkalt normativ grunnlagsdiskusjon, det vil si diskusjon om hvilke normer som bør ligge til grunn for samhandling og samfunnsinstitusjoner. Bør normen være likestilling? Eller kanskje frihet og rettferdighet? Hva med mål om forskjellighet, mangfold og demokrati? Kanskje går disse normene godt i hop, eller må man prioritere? Og hva innebærer ulike normer og mål for politiske prioriteringer? En politikk som maksimerer en norm om like muligheter, er ikke nødvendigvis en politikk for økt kulturelt mangfold og vise versa.

Mens det tidligere i norsk sammenheng ofte ble satt likhetstegn mellom likestillingspolitikk og kjønnslikestillingspolitikk, sikter begrepet likestillingspolitikk i dag videre. Det er en politikk som setter seg fore å likestille alle, uavhengig av kjønn, men også uavhengig av klassebakgrunn, etnisk bakgrunn, seksuell orientering, religion, alder og funksjonshemming. En stadig mer utbredt oppfatning er at en adekvat likestillingspolitikk må se ulike gruppers situasjon i sammenheng, så ikke en politikk for økt likestilling fra ett perspektiv (for eksempel fra et kjønnsperspektiv), skaper økt ulikestilling fra et annet perspektiv (for eksempel fra et klasse- eller etnisitetsperspektiv). Det trengs interseksjonelt orientert kjønnsforskning som studerer likestillingspolitikken med blick for de ofte komplekse mekanismene som gjør at noen grupper kommer systematisk dårligere ut enn andre.

Norsk kjønnsforskning har en tradisjon for også – i tillegg til den mer langsiktige grunnforskning som bedrives – å levere anvendt forskning med praktisk nytteverdi for ulike oppdragsgivere. Målet om likestilling må også knyttes til den offentlige politikken som har hatt som mål å fremme likestilling – likestillingspolitikken. Denne synlig anvendbare forskningen er politisk viktig, og har vært avgjørende for kjønnsforskningens legitimering og finansiering. Dette doble sporet må videreføres. Det bør være berøringspunkter mellom den mer anvendte kjønnsforskningen og de likestillingsteoretiske diskusjonene programmet etterlyser.

Norge er, ut fra dagens målestokker, blant de relativt sett mest likestilte landene i verden, og selv om kjønnsforskningen viser at framstegene kan være beskjedne, er erfaringene med denne utviklingen viktige for verdenssamfunnet. Forskning i eksperimentområder, internasjonalt sett, har særlig krav på interesse, og her ligger derfor et grunnlag for komparativ fordel for norsk forskning.

2.2 Retning

Programmet peker ut fire retninger for forskningsinnsatsen: arbeid og økonomi, offentlighet, kultur og estetikk, rettigheter og politikk, og samliv og relasjoner. Intensjonen er å få økt fokus på og bedre kunnskap om disse områdene, hvor spørsmål knyttet til kjønn og likestilling er særlig viktige. Enkelte av disse områdene er allerede godt belyst, men trenger kontinuerlig forskning på grunn av raske endringer og nye problemstillinger. Andre områder er utpreget underutforsket.

2.2.1 Arbeid og økonomi

Arbeidslivet har vært og oppfattes stadig som en hovedarena for å få til en samfunnmessig og økonomisk likestilling mellom kvinner og menn. Like fullt opprettholdes en gjennomgående kjønnsarbeidsdeling som skaper og legitimerer ulikhet i lønn, status og arbeidsvilkår. Endringer i kjønns sammensetningen av arbeidsstyrken har i forbausende liten grad virket til å forandre kjønnssegregeringen i lønnsarbeidet, både på sektornivået og i arbeidsorganisasjonene, både vertikalt og horisontalt. I og med at det bare unntaksvis har blitt sett og debattert som et samfunnmessig problemområde, kan det synes som at dette er et fenomen

som er akseptert og nærmest tatt for gitt. Det er derfor et behov for å få mer kunnskap om dette fenomenet og om hvorfor det synes å være så stabilt som mønster.

På hvilke måter har arbeidsdeling mellom kjønnene vært begrunnet, både ideologisk og kulturelt, og utformet i praksis under vekslende samfunnsøkonomiske forhold? Hvilke sammenhenger er det mellom individuelle valg og preferanser med hensyn til utdanning og arbeid, og det kjønnsdelte arbeidslivet som symbolfelt? Hvorfor velger i særlig grad menn fortsatt temmelig tradisjonelt, mens kvinner har sprenget mange grenser? Hvordan kan tilsynelatende kjønnsnøytrale sosiale og økonomiske prosesser i arbeidslivet likevel ha kjønnete konsekvenser? Har kjønnsarbeidsdeling i seg selv normative implikasjoner?

Med unntak av spørsmål om kvinners representasjon i ledelse og styring, har det i de siste år vært lite fokus på hvordan likestilling i arbeidslivet skal utformes. Hvilke forståelser av likestilling har eksistert og eksisterer? Har det først og fremst betydd lik fordeling av begge kjønn? Og i så fall, hvilke konsekvenser har det gitt med tanke på forståelser av kjønn? Det gir grunn til å etterspørre studier som stiller spørsmål om sammenhenger mellom forståelser av likestilling slik de har blitt utformet og utformes i arbeidslivet, og kjønnsarbeidsdeling.

Arbeidsdeling og likestilling har ikke bare sammenheng med kjønn, men også med andre differensieringsdimensjoner som sosial klasse, etnisitet, seksualitet, religion og alder. Hvordan virker sammenvevningen av ulike differensieringsstrukturer til å fastholde og endre arbeidslivets kjønnsmonnster? Hvilke sammenhenger kan finnes mellom kjønnsarbeidsdeling, forsørgeransvar og heteronormativitet? De globale endringsprosessene har ført til endrede arbeidsvilkår og nye krav til og sammensetning av arbeidsstyrken, som for eksempel at den har blitt langt mer fleretnisk. Dette gir muligheter for at gamle strukturer og mønstre i arbeidslivet kan endres, også når det gjelder kjønn og forståelser av kjønn. Samtidig kan det bidra til sterkere differensiering innen kjønnskategoriene.

Arbeid og arbeidsliv er ett inntak til forståelsen av hvordan kjønnsforholdet setter sitt preg på økonomien. Et annet inntak er eierskap og kapitalforvaltning, som er et nærmest utforsket felt innen kjønnsforskningen. Et sentralt tema i offentlig debatt og forskning er kvinners fravær i topposisjoner innen ledelse og styring og hva som hindrer kvinner i å nå slike posisjoner. Tematikken har særlig vært innrettet mot lederskapets symbolske makt, og i mindre grad mot den økonomiske makten. Hvorfor er det store kjønnsmessige skjevheter når det gjelder eierposisjoner og forvaltning av kapital? Møter kvinner andre og større utfordringer når det gjelder bedriftsetablering og i det å skaffe finansiell kapital? Har de kjønnsmessige skjevhetene en sammenheng med hvilke bransjer og virksomheter som oppfattes som innovative og støtteverdige? Kvinners sosiale underordning innen familien har tradisjonelt vært nært koplet til deres manglende råderett over eiendom. Kunnskap om hvordan eiendom og kapitalforvaltning har inngått og inngår i konstruksjonen av kjønnsforholdet, vil derfor være viktig for å kunne forstå økonomien og næringslivets kjønnsdimensjoner.

Arbeidslivets, økonomiens og næringslivets kjønnsmonnstre er basert på komplekse og sammensatte prosesser av både økonomisk, sosial, politisk og kulturell art. Programmet oppfordrer til prosjekter som utforsker denne kompleksiteten, både empirisk, metodisk og teoretisk.

2.2.2 Offentlighet, kultur og estetikk

Det offentlige rom – og i særdeleshet den medierte offentligheten – er hovedforum for menings-, opinionsdannelse og politisk dagsorden. På de medierte arenaene foregår det diskursive kamper om definisjonsmakt og hegemoni, men her kommer også det kritiske og subversive til uttrykk. Derfor er det av stor betydning for kjønnsforskningen å undersøke og analysere betingelser for offentligheten og endringer i denne – inkludert del- og motoffentligheter. Et slikt fokus inkluderer offentlighetsteoretiske, medie-, kultur- og estetikkfaglige perspektiver.

Den visuelle kulturen i bred forstand er blitt vår tids dominerende kultur og derfor et viktig forskningsområde. Med visuell kultur forstås både den moderne billedkunsten samt den generelle billedhistorien, inkludert kunsthistorie, film, fjernsyn, fotografi, reklame, internett og spill. Visualitet inngår også som element i enhver teori om identitet, seksualitet og kjønn, og programmet oppfordrer derfor til at dette i tråd med kjønnsforskningens tverrfaglige felt, også må tenkes ut over de tradisjonelle visuelle fagenes grenser. Den medierte kulturen er en vesentlig sosialiseringsfaktor, og globaliseringsprosesser endrer både vår verden og mulighetene for vår erfaring av denne. Derfor inviterer programmet til å undersøke på hvilken måte den medierte kulturen og globaliseringen påvirker erfaringer, identiteter og estetikk.

Det er behov for forskning på offentlighet, kultur, litteratur og estetikk både som verk, estetiske objekter, opplevelser og konsum, samt som kilder og historiske dokumenter. Programmet ønsker også prosjekter med fokus på institusjons- og feltanalyser. Samtidig som kjønn i større grad enn før er blitt et framtrødende tema på disse arenaene, i betydningen seksualitet, intimitet, endrede kjønnsidentiteter og relasjoner mellom kjønnene, er det mye som tyder på at kjønnsdelingen blant aktørene i feltet blir opprettholdt. Det er behov for undersøkelser av hvordan strukturene i kunst- og kulturfeltet ser ut, og om det er riktig, slik det har vært hevdet, at kunst- og kulturfeltet fortsatt beherskes av kjønnsbestemte normer og kriterier knyttet til blant annet hvithet, heteronormativitet og middelklasse.

2.2.3 Rettigheter og politikk

Diskusjoner om likestillingspolitikk knyttes internasjonalt ofte til begrepet medborgerskap (citizenship). En vanlig definisjon av medborgerskap er de rettigheter og forpliktelser borgerne har overfor hverandre og overfor myndighetene. I denne sammenheng har det vært vanlig å skille mellom sivile (rettsstatlige), politiske (demokratiske) og sosiale (velferdsstatlige) rettigheter og forpliktelser. I kjølvannet av globaliseringen og framveksten av et mer heterogent samfunn, blir det også i tiltakende grad snakket om økonomisk, kulturelt og seksuelt medborgerskap.

Hvilke krav som bør stilles til et fullverdig medborgerskap, er omstridt, blant borgerne så vel som blant forskere og politikere. Kvinners inntog i det offentlige livet har fundamentalt endret våre begreper om hvilke rettigheter borgere av en stat legitimt kan kreve. For eksempel har norske kvinner i dag, i motsetning til tidligere, en anerkjent rett til frihet fra seksualisert vold og – i det minste formelt – frihet i reproduksjonen (jf. retten til selvbestemt abort), permisjonsrettigheter i forbindelse med fødsel osv. Denne faktiske utviklingen i våre medborgerskapsbegreper har løpt parallelt med diskusjoner innen feministisk etikk og politisk filosofi, men også innenfor andre deler av feministisk teori, om hva som må til for å sikre begge kjønn et fullverdig, likestilt medborgerskap. Programmet ønsker å stimulere til forskning som kartlegger og diskuterer ulike medborgerskapsbegreper, og i hvilken grad og på hvilken måte ulike befolkningsgrupper benytter seg av disse rettighetene.

Norsk feminisme kan sies å ha spilt på lag med nasjonalstaten i en del sentrale henseender. Vi trenger mer kunnskap om denne norske modellens kjennetegn. Er det stor avstand mellom de formelle rettighetene og de uformelle normene? Foreldrerettigheter i forbindelse med fødsel er i dag relativt godt utbygd, og det er tilnærmet likestilling mellom kjønnene i lovverket. Likevel er det mødrene som tar ut mesteparten av foreldrepermisjonen. Dette er et eksempel på avstand mellom formelle og uformelle normer. Et annet eksempel er barnefordeling etter samlivsbrudd, hvor barnet som regel blir boende hos mor. Hva betyr utviklingen av fedre- og foreldrerettigheter for likestillingen i familien, for forholdet mellom far og barn, og for likestilling i arbeidslivet og samfunnslivet for øvrig?

I kjølvannet av globaliseringen bestemmes vilkårene for medborgerskap i tiltakende grad av rettslige og politiske organer på inter- og overnasjonalt nivå. Framveksten av et internasjonalt menneskerettighetsregime, av et transnasjonalt sivilsamfunn av sosiale bevegelser, press- og lobbygrupper, og av regionale enheter som EU har – sammen med den økonomiske og kulturelle globaliseringen – i avgjørende grad endret nasjonalstatenes politiske handlingsrom. Programmet vil oppfordre til forskning som analyserer denne utviklingen generelt fra et kjønnsperspektiv, men særlig utfordringer for den norske likestillingsmodellen.

Internasjonaliseringen og globaliseringen av likestillingspolitikkenes rammevilkår er intimt knyttet til en omsegripende rettsliggjøring og en idé om at mellommenneskelige relasjoner, også kjønnsrelasjoner, best kan reguleres gjennom en spesifisering av individers, gruppers og organisasjoners rettigheter og forpliktelser. Vi synes i tiltakende grad å se på oss selv som individer med rettigheter og forpliktelser. Hva innebærer dette for kjønnsnormeringen? Privilegerer juridifiseringen og rettighetstenkningen i videre forstand en bestemt måte å tenke regulering av kjønn på til mulig fortrenghet for andre? Vi trenger mer enn overfladisk kunnskap om denne tenkemåten, og vi trenger å få satt mer presist på begrep dens begrensninger, men også dens muligheter.

2.2.4 Samliv og relasjoner

Vår tids samlivsformer er i stadig endring og omfatter alt fra storfamilien, kjernefamilien, hetero- og homoseksuelle parforhold, singelliv og kollektiver, til enslige med barn, homofile med barn, hennes barn og hans barn, osv. Relasjoner mellom mennesker er mer eller mindre formaliserte, og de befinner seg innenfor en sterkt ideologiserende del av kulturen. Intimitet, vennskap og omsorgsrelasjoner som ikke inngår i den private familien, hører også med i dette bildet, og krever større forskningsmessig oppmerksomhet enn før.

Det skjer for tiden store endringer i synet på seksualitet, samlivsformer og intimitet, og det oppstår nye måter å skape relasjonelle bånd på mellom mennesker. Men selv om mye i dagens samlivsmønster ikke er "A4", er den heterofile kjernefamilien fortsatt den vanligste formen og setter trolig de sterkeste premissene for normer for samliv. Hvordan dannes og omdannes familier og samlivsrelasjoner? Hvordan etableres og praktiseres vennskap og intimitet? Ny teknologi, økt geografisk mobilitet og etnisk mangfold påvirker dette. Endringene har dyptgående konsekvenser for foreldreskap, intimitetsformer, kjønns- og seksualitetsforståelser. Forskyvninger mellom det offentlige og det private gjør disse endringene til et sentralt anliggende i medier og kultur. Programmet inviterer til studier av samlivs- og vennsapsrelasjoner både i et historisk og samtidig perspektiv.

Forskningsspørsmålene på dette området spenner fra tanker og forestillinger om det gode liv til håndfaste regler for å organisere hverdagen: Hvordan ser de nye kjønnene ut, de likestilte mennene og kvinnene, hva strever de med og hva drømmer de om? Hvordan er fordelingen

mellom jobb, familie og omsorg, og hvorfor velger par som de gjør? Hva er de helsemessige, sosiale og økonomiske gevinstene eller kostnadene med økt likestilling, for kvinnene og mennene og samfunnet? Hvordan er ressursfordelingen innad i familien? Fører økt likestilling til mindre vold i samliv? Hvilke virkninger har de familie- og likestillingspolitiske ordningene på hvordan folk lever sine liv? Hvilke konsekvenser kan vi se av den nye reproduksjonsteknologien med hensyn til utforming av kjønn og samlivsrelasjoner?

Det er stadig behov for å utforske og kontekstualisere seksuelle minoriteters liv i samtid og fortid, både for å forstå de siste desennienes hurtige forandringer i det seksuelle normsystemet, og for å forebygge diskriminering og trakassering på grunnlag av seksuell orientering.

3 Virkemidler, resultatmål og organisering

3.1 Støtteformer og utlysninger

Programmet vil prioritere å tildele midler til to typer prosjekter: større forskerprosjekter og individuelle postdoktorstipend.

Forskerprosjektene skal være godt integrerte samarbeidsprosjekter som ledes av erfarne forskere, og prosjektene bør inkludere rekrutteringsstillinger, dvs. doktorgrads- og/eller postdoktorstipend. Det legges vekt på god forskningsledelse og prosjektorganisering, og det oppfordres til etablering av tverr- og flerfaglige samarbeid, gjerne på tvers av institusjoner. Det anses som positivt at det legges inn egenfinansiering fra institusjonene i prosjektenes budsjetter.

Personlige postdoktorstipend skal sikre rekruttering til toppstillinger innenfor kjønnsforskningsfeltet. Denne prioriteringen er i tråd med den etablerte arbeidsdelingen mellom Forskningsrådet og forskningsinstitusjonene når det gjelder stipendtildeling. Det anbefales at alle postdoktorstipendiater har et utenlandsopphold i løpet av postdoktorperioden. I tråd med Forskningsrådets generelle policy, skal det tas likestillingshensyn ved tildeling av postdoktorstipend.

Alle søknader til programmet skal inneholde konkrete planer for internasjonalisering og formidling - se også egne punkter om dette nedenfor. For øvrig gjelder Forskningsrådets generelle retningslinjer for søknader, vurderingskriterier m.m.

Ved vurdering av søknader til programmet vil forskningsmessig kvalitet og relevans i forhold til programplan og utlysning bli tillagt særskilt vekt.

Programstyret vil utarbeide en plan for utlysning av forskningsmidler på programmet.

3.2 Informasjon og formidling

Kjønnsforskningen gir viktige bidrag til samfunnsdebatten og samfunnsutviklingen. Det er bred interesse for resultater fra norsk kjønnsforskning både i media og allmennheten. Blant brukere i departementene og øvrige offentlige instanser er kunnskapen etterspurt som et vesentlig grunnlag for utforming av politikk på ulike samfunnsområder. Både den vitenskaps-

interne formidlingen og formidling til allmennheten og øvrige brukere, vil ha høy prioritet i programmets virksomhet.

Det vil være et krav til alle som får bevilgning fra programmet, at de skal utarbeide og iverksette konkrete formidlings- og publiseringsplaner for sin forskning, og at det avsettes midler til formidling på prosjektenes budsjetter.

På programnivå vil det være aktuelt å søke å inngå samarbeid med andre programmer i Forskningsrådet. Felles seminarer, konferanser og formidlingstiltak vil være aktuelle samarbeidsformer. Programstyret kan fungere som en pådriver og rådgivende instans når det gjelder å integrere kjønnsperspektiver i øvrige satsinger og programmer i Forskningsrådet.

Programmets formidlingsaktiviteter vil foregå i et nært samarbeid med KILDEN – Informasjonssenter for kjønnsforskning, som er en randseinstitusjon under Forskningsrådet.

Programstyret vil utarbeide en kommunikasjonsplan for programmet.

3.3 Internasjonalt samarbeid

Internasjonalisering av norsk forskning er generelt høyt prioritert av Forskningsrådet, og er et strategisk virkemiddel for å styrke vitenskapelig kvalitet og å øke samarbeidet med og finansieringen fra utlandet.

Programmet vil primært støtte internasjonaliseringstiltak gjennom prosjektene som får midler fra programmet. Alle prosjekter som får bevilgning skal ha innarbeidet planer for internasjonalt forskningssamarbeid, og prosjektene som søker midler fra programmet bør derfor beskrive planer for internasjonalt samarbeid gjennom f.eks. utenlandsopphold for stipendiater og andre forskere på prosjektene, gjesteforskerstipend (utenlandske forskere til norske institusjoner), planer for å arrangere internasjonale konferanser og seminarer, deltakelse på internasjonale seminarer og konferanser, deltakelse i internasjonale prosjekter, internasjonal publisering og liknende.

Utover dette kan det på programnivå iverksettes ulike stimuleringsstiltak for deltakelse i internasjonale nettverk og prosjekter, og informasjonstiltak f.eks. via KILDENs nettsider.

Programstyret vil utarbeide en plan for internasjonaliseringstiltak på programmet.

3.4 Resultatmål

Hensikten med resultatmål er at det både underveis i programperioden og ved en sluttevaluering, skal være mulig å vurdere om programmet har lyktes i å nå sine målsettinger.

Programmet har følgende resultatmål:

1. En styrking av solide fagmiljøer gjennom tildeling av forskningsmidler til større samarbeidsprosjekter, primært fler- og tverrfaglige, som inneholder rekrutteringsstillinger.
2. Økt rekruttering til toppstillinger på kjønnsforskningsfeltet gjennom tildeling av personlige postdoktorstipend.

3. Økt internasjonalt forskningssamarbeid gjennom at prosjektene skal utarbeide og gjennomføre planer for internasjonalt forskningssamarbeid, og at programstyret utarbeider en egen plan for internasjonaliseringstiltak. Alle prosjektene bør ha en eller flere internasjonale samarbeidspartnere og delta i internasjonale nettverk, og alle stipendiater og forskere som får midler fra programmet bør ha opphold ved en utenlandsk forskningsinstitusjon i løpet av stipendperioden. Forskerprosjektene skal stimuleres til å initiere og arrangere internasjonale forskerkonferanser.
4. Økt vitenskapelig publisering, særskilt i refereebaserte, internasjonale tidsskrift. Alle prosjekter som får midler fra programmet skal utarbeide og gjennomføre egne publiseringsplaner.
5. Økt kunnskap i allmennheten, brukermiljøer og fagmiljøer om kjønnsforskningens resultater og betydning gjennom målrettet formidling av forskningsresultater. Alle prosjekter som får midler fra programmet skal utarbeide og gjennomføre egne formidlingsplaner, og programstyret utarbeider en formidlingsplan for hele programmet i samråd med KILDEN – Informasjonssenter for kjønnsforskning.
6. Bidra til å integrere kjønnsperspektiver i forskning gjennom et styrket samarbeid med øvrige programmer og satsinger i Forskningsrådet.

3.5 Tidsplan og finansiering

Programmets virkeperiode er f.o.m. 2008 t.o.m. 2012. Budsjettrammen er på ca. 56 mill. kroner totalt for hele programperioden, finansiert med henholdsvis 36 mill. kroner fra Kunnskapsdepartementet (KD) og 20 mill. kroner fra Barne- og likestillingsdepartementet (BLD). Finansieringen fra KD er midler som tas fra Forskningsrådets generelle avsetning til humanistisk og samfunnsvitenskapelig forskning.

3.6 Programstyre og administrasjon

Følgende programstyre er oppnevnt av Divisjonsstyret for vitenskap for perioden 1.11.2007-30.6.2013:

Medlemmer:

Professor Unni Langås, Institutt for nordisk og mediefag, Universitetet i Agder, leder

Professor Ann-Dorte Christensen, Institut for Sociologi, Socialt Arbejde og Organisation, Aalborg Universitet

Professor Ulf Mellström, Genus, teknik och organisation, Arbetsvetenskap, Luleå tekniska universitet

Forsker Inger Marie Okkenhaug, Institutt for arkeologi, historie og religionsvitenskap, Universitetet i Bergen

Førsteamanuensis Kenneth Reinicke, Institut for Samfund og Globalisering, Roskilde Universitetscenter

Varamedlemmer

1. Lektor Jens Rydström, Centrum för Genusvetenskap, Lunds universitet

2. Førsteamanuensis Cathrine Holst, Senter for vitenskapsteori, Universitetet i Bergen/ARENA, Universitetet i Oslo

Administrasjon i Forskningsrådet:

Seniorrådgiver Siri Tønseth (programkoordinator)

Epost: siri.tonseth@forskningsradet.no,

Tlf. 22 03 73 45

Seniorkonsulent Monica Enger

Epost: monica.enger@forskningsradet.no,

Tlf. 22 03 73 79

Programmets hjemmeside: www.forskningsradet.no/kjonnforskning

Postadresse:

Program for kjønnsforskning

Norges forskningsråd

Postboks 2700 St. Hanshaugen

N-0131 Oslo

Publikasjonen kan bestilles via internett:
www.forskningsradet.no/publikasjoner
eller grønt nummer telefaks: 800 83 001

Norges forskningsråd

Stensberggata 26
Postboks 2700 St. Hanshaugen
0131 Oslo

Telefon 22 03 70 00
Telefaks 22 03 70 01
bibliotek@forskningsradet.no
www.forskningsradet.no/kjonnforskning

Utgiver:

© Norges forskningsråd
Program for kjønnsforskning –
KJONNSFORSKNING

Omslagsdesign: Design et cetera AS
Foto/ill. omslagsside: Shutterstock
Trykk: Allkopi og Forskningsrådets
hustrykkeri
Opplag: 250

Oslo, April 2009

ISBN 978-82-12-02658-2 (trykksak)
ISBN 978-82-12-02659-9 (pdf)